

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

THE FEATURES OF THE FORMATION THE VALUE ORIENTATIONS OF STUDENT YOUTH IN THE CONDITIONS OF WAR IN UKRAINE

У статті описано особливості формування спрямованості особистості студентської молоді України в умовах війни. Представлено науково-теоретичне обґрунтування та всебічне емпіричне вивчення проблеми спрямованості особистості за умов російської агресії. Визначено сутність понять спрямованості особистості, ціннісних орієнтацій, особистісних цінностей. Розкрито особливості формування ціннісних орієнтацій у молоді через аналіз відомостей з різноманітної психолого-педагогічної літератури. Викладаються теоретичні основи впливу стресу на психічне здоров'я молоді та формування власних цінностей. Наголошено на тому, що у період боротьби і зміцнення Української держави відбувається утвердження та повернення культурно-історичних цінностей українського народу, його традицій і звичаїв, гармонійного взаємозв'язку національного і загальнолюдського. Акцентовано увагу на дослідженні особистісних цінностей юнаків та дівчат у часовому аспекті. Досліджено місце в житті, ієрархію розташування та важливість ціннісних орієнтацій у юнаків та дівчат в умовах російської агресії, а також зміну їх важливості упродовж покоління. Проаналізовано емпіричні дослідження, у яких розглядаються різні аспекти функціонування ціннісних орієнтацій, основного складника формування особистості.

Встановлено вісімнадцять найголовніших термінальних та інструментальних цінностей для сучасної молоді у послідовності від найважливішої до найменш важливої. Аналіз свідчить про бажання юнаків та дівчат мати активну життєву позицію, стали принципи, що базуватимуться на власних знаннях та висновках. Також розуміння необхідності піклуватися передусім про себе та своє здоров'я, а не щастя інших.

Акцентовується увага на порівнянні результатів досліджень до та під час війни. Так, до війни найменш вираженими термінальними цінностями юнацтва були: матеріально забезпечене життя і любов, розваги і творчість. На відміну від того часу, зараз найменш вираженими є щасливе сімейне життя, щастя інших, творчість, упевненість у собі.

Серед інструментальних цінностей в юнацтва раніше переважали незалежність, сміливість у відстоюванні власної точки та життєрадісність. У наш час переважають цінності, що сприяють позитивному життєвому налаштуванню та внутрішній незалежності як захисної реакції на стресові події.

Ключові слова: особистість, ціннісні орієнтації, особистісні цінності, формування цінностей в умовах війни.

The article describes the peculiarities of the formation of the orientation of the personality of the student youth of Ukraine in the conditions of war. It was presented the scientific and theoretical justification and a comprehensive empirical study of the problem of personality orientation under the conditions of Russian aggression. It was defined the definition of the essence of the concepts of personality orientation, value orientations, personal values. It was revealed the peculiarities of the formation of value orientations among young people through the analysis of information from various psychological and pedagogical literature. There are taught the theoretical foundations of the impact of stress on the mental health of young people and the formation of their own values. It was emphasized that during the period of struggle and strengthening of the Ukrainian state, the cultural and historical values of the Ukrainian people, their traditions and customs, the harmonious interrelationship of the national and universal people are confirmed and returned. Attention is focused on the study of personal values of young men and women in the temporal aspect.

It was studied the place in life, the hierarchy of location and the importance of value orientations of young men and women in the conditions of Russian aggression, as well as the change in their importance over the course of a generation. Empirical research is analyzed, which examines various aspects of the functioning of value orientations, the main component of personality formation.

There have been established eighteen of the most important terminal and instrumental values for today's youth in order from the most important to the least important. The analysis shows the desire of young men and women to have an active position in life, stable principles based on their own knowledge and conclusions. Also understanding the need to take care of yourself and your health first of all, and not the happiness of others.

Emphasis is placed on comparing research results before and during the war. Thus, before the war, the least expressed terminal values of youth were: materially provided life and love, entertainment and creativity. In contrast to that time, happy family life, the happiness of others, creativity, and self-confidence are the least pronounced now.

Among the instrumental values in youth, independence, courage in defending one's point, and cheerfulness prevailed. Nowadays, values that promote a positive life attitude and inner independence prevail, as a protective reaction to stressful events.

Key words: personality, value orientations, personal values, formation of values in conditions of war.

УДК 159.923.2-057.87:17

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5208>.

2023.51.21

Яценко Т.В.

к.психол.н.,

доцент кафедри педагогіки, психології та дошкільної освіти

Обласний коледж «Кременчуцька гуманітарно-технологічна академія імені А.С.Макаренка» Полтавської обласної ради

Шкляєва Г.О.

к.пед.н.,

доцент кафедри педагогіки, психології та дошкільної освіти

Обласний коледж «Кременчуцька гуманітарно-технологічна академія імені А.С.Макаренка» Полтавської обласної ради

Постановка проблеми. Юнацький вік вважається періодом формування моральних принципів, становлення ціннісних орієнтацій та набування важливих навичок. Саме під час цього проміжку часу навколишнє середовище найактивніше впливає на становлення якостей особистості, однією з яких є спрямованість особистості. Вона формує подальшу траєкторію руху людини у житті, допомагає визначити майбутні пріоритети та відкриває нові перспективи для молоді, тому дуже важливо, щоб оточення юнацтва сприяло правильному розвитку та формуванню спрямованості особистості.

Поняття спрямованості особистості дуже глобальне. Воно складається з багатьох основних компонентів та новоутворень юнацького віку, наприклад власних поглядів на світ, моральної та професійної самовизначеності, особистісного самоствердження тощо. Також має вплив на майже всі сфери життя: економічну, соціальну, духовну та навіть політичну. Тому можна зробити висновок, що єдиного підходу до розуміння суті поняття спрямованості особистості не існує, оскільки визначається і тлумачиться воно по-різному. Проблема формування спрямованості особистості у наш час є доволі актуальною, адже в останній рік життя усіх українців перебуває у постійній потенціальної небезпеці через російську воєнну агресію проти України. Починаючи з 24 лютого 2022 року мільйони громадян опинилися у безвихідній ситуації, що залишається невідзначеною і сьогодні. Це безпосередньо змінило навколишнє середовище, способи існування та власне життя самих українців. Своєю чергою ці події позначилися на морально-психологічному стані молоді, а отже, і на одному з найголовніших складників – спрямованості особистості. Незаперечним залишається той факт, що такий вплив не носить позитивний характер, а також спричиняє порушення формування ціннісних орієнтацій в українській молоді.

Проблема особливостей формування спрямованості особистості у сучасних юнаків та дівчат набуває все більшої актуальності, зважаючи на умови перебування в країні, де відбуваються військові дії. Така проблема тільки починає вивчатися фахівцями різних галузей, тому потребує додаткової уваги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вивченні спрямованості особистості у вітчизняній психології склалися різні напрями: теорія потреб і мотивів (С.Л. Рубінштейн, О.М. Леонтьєв, Л.І. Божович, Ю.М. Орлов), теорія значущості (Н.Ф. Добринін), теорія установки (Д.Н. Узнадзе), відносин особистості (В.М. Мясіщев, Б.Ф. Ломов) і ін.

Спрямованість особистості, її якісні характеристики та рівень сформованості є підставою психологічної стійкості, психоло-

гічної культури, відіграє роль вектора розвитку і саморозвитку особистості.

Мета статті – дослідження особливостей формування ціннісних орієнтацій молоді України в умовах російської агресії.

Виклад основного матеріалу. У низці досліджень відзначається, що юнацький вік сензитивний для утворення ціннісної орієнтації як стійкої особистісної властивості, яка впливає на становлення світогляду учнів, їх відношень з довкіллям. Саме у цьому віковому періоді «зкладається здатність об'єктивної оцінки самого себе і довкілля, що найбільше впливає на становлення закономірностей, які згодом вказуватимуть на позицію у житті вже дорослої людини». Юнацький вік – етап формування самосвідомості і власного світогляду, прийняття відповідальних рішень, людської близькості, коли цінності дружби, любові можуть бути першорядними.

Дуже важливим вважається формування в людини особистісних цінностей та їх ієрархії. Це в майбутньому визначатиме ставлення людини до навколишнього світу й поведінку у соціумі, а також стане внутрішніми орієнтирами її подальшої діяльності.

Цінність розглядається як предмет, що має певну користь і здатний задовольнити ті чи інші потреби, у роботах А. Маслоу, Л.Ю. Жилина. А у працях Е. Фромма, Р.Г. Лотце, Ю.А. Шрейдера як ідеал, до якого прагне людина. О.А. Краєва, Л.Е. Орбан-Лембрик зображують цінність як норму, якої варто дотримуватися.

Усі ці трактування відбивають певні особливості цінностей. Цінності – це значущі для особистості явища, принципи, події тощо [1].

Цінності особистості утворюють систему її ціннісних орієнтацій, тобто сукупність найважливіших якостей внутрішньої структури особистості, що є для неї особливо значущими. Крім того, ціннісні орієнтації утворюють певну вісь свідомості і поведінки особистості та безпосередньо впливають на її розвиток. Система ціннісних орієнтацій виступає регулятором особистісного становлення, слугує критерієм норм і правил поведінки особистості. Розглядаючи цінності особистості, не можна не згадати про ціннісні орієнтації.

Ціннісні орієнтації – це соціальні, економічні, політичні, моральні, релігійні, естетичні, гносеологічні, онтологічні та/або ідеологічні засади оціночних суджень суб'єкта про навколишню дійсність, ті чи інші її сторони, сфери, об'єкти, які утворюють змістову сторону спрямованості особистості. Це явище динамічне, оскільки кожне нове покоління засвоює цінності попереднього кризь призму власного сприйняття, додаючи власні цінності. На цей процес безпосередньо впливають зміни в економічній, культурній, політичній та інших сферах життя суспільства певної країни.

Таким чином, можна прослідкувати зміну тенденції ціннісних орієнтацій, проводячи опитування молодих хлопців та дівчат. Наприклад, у 60-х роках ХХ століття для юнацтва головними були освіта, сім'я, кохання та здоров'я, власний добробут не мав високої популярності серед молоді. Тоді як у 80-х роках того ж століття серед цінностей на перший план виходять цінності професійного зростання, матеріального добробуту і суспільного визнання. Що стосується цінностей творчості, самоствердження, суспільної користі, то їх місце у системі ціннісних орієнтацій було малозначущим. Порівнюючи ці дослідження з опитуванням 2000-х років, можна зробити висновок, що у сучасного юнацтва переважають особистісні пріоритети: сім'я, друзі, житлові умови, робота та власне здоров'я. Це важлива тенденція, що характеризує зміни ціннісних орієнтацій молоді, – відверта перевага індивідуалізму [2].

У період боротьби і зміцнення Української держави, утвердження та повернення культурно-історичних цінностей українського народу, його традицій і звичаїв, гармонійного взаємозв'язку національного і загальнолюдського відбуваються складні, неоднозначні процеси у свідомості як усього суспільства, так і окремої особистості. Такі процеси найбільше впливають саме на формування молодого покоління, а саме юнаків та дівчат, чия особистість не була до кінця сформована.

Війна росії проти України вмиль докорінно змінила життя українського юнацтва. Багато юнаків і дівчат ідуть добровольцями до війська, щоб дати відсіч агресору, долучаються до лав тероборони та займаються волонтерством. Війна проходить не лише по лінії фронту, вона також має вплив на психологічний стан та змінює власні цінності людини.

Такі події не є типовими для психічного здоров'я, в особливості юнацтва. Крім цього, постійно перебуваючи у стані стресу, баланс у мозку порушується, що призводить до появи суттєвих змін у поведінці. Найголовнішим чинником впливу на формування особистості дівчат та юнаків вважається стрес. Через відсутність природного захисту людина не може впоратися з таким хронічним подразником. Постійно перебуваючи у такому стані, є велика вірогідність отримати психічні розлади широкого спектра – від депресії до більш серйозних захворювань.

Формування ціннісних орієнтацій у дівчат та юнаків – складний тривалий процес. Він складається з великої кількості факторів, що так чи інакше впливатимуть на становлення юної особистості. Тому дослідження ціннісних орієнтацій у юнацтва потребує поступового та обдуманого підходу.

У результаті проведеного дослідження ціннісних орієнтацій за методикою М. Рокіча «Ціннісні орієнтації» було встановлено вісімнадцять найголовніших термінальних та інструментальних цінностей для сучасної молоді у послідовності від найважливішої до найменш важливої. Графічно результат представлений на рисунках 1 та 2.

У результаті діагностики цінностей нами було з'ясовано ієрархічне розміщення основних термінологічних цінностей у хлопців та дівчат юнацького віку. Так, для перших трьох позицій вибрали активне, діяльне життя (44% опитуваних), життєву мудрість (39% опитуваних) і здоров'я (32% опитуваних). Найменш важливими вважаються щастя інших для 37%, творчість та впевненість у собі у 27% опитуваних. Графічно результати зображені на рис. 1.

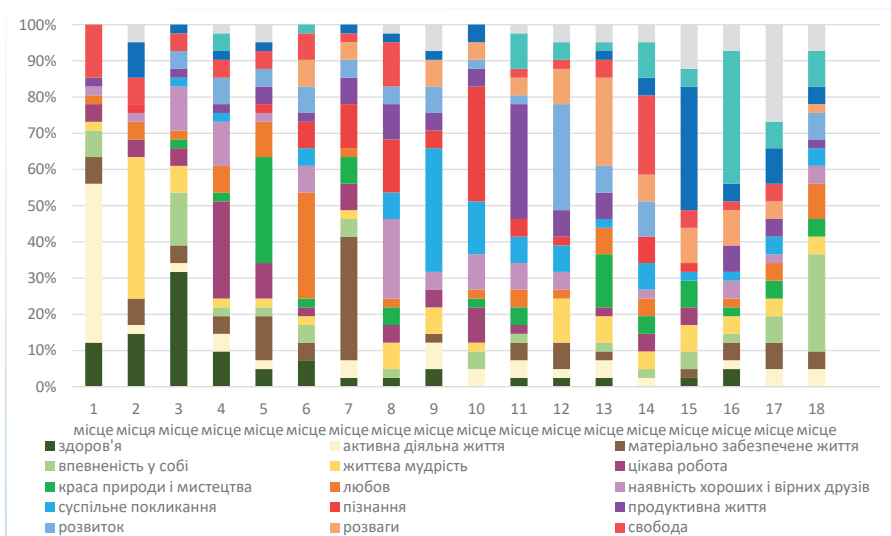

Рис. 1. Результати дослідження термінальних цінностей

Аналіз свідчить про бажання юнаків та дівчат мати активну життєву позицію, сталі принципи, що базуватимуться на власних знаннях та висновках. Також розуміння необхідності піклуватися передусім про себе та своє здоров'я, а не щастя інших.

Відсутність яскравого потягу до творчості можна вважати суто індивідуальною особливістю, що не притаманна абсолютно всім учням, а невпевненість у собі виступає як одна з провідних проблем під час формування студента як особистості. Виходячи з результатів дослідження, ми бачимо потребу у розробці психологічного тренінгу, на якому охоплюється питання цінностей, а саме сприяння активізації.

Порівняємо з результатами аналогічного дослідження, проведеного М.М. Мельничук у 2020 за методикою М. Рокіча «Ціннісні орієнтації» [3]. З'ясовано, що два роки тому в ієрархії термінальних цінностей провідна роль належала наявності хороших і вірних друзів та активному дієвому життю. Найбільша вираженість таких ціннісних орієнтацій свідчить про важливість інтимно-особистісного спілкування та самореалізації у різних життєвих сферах юнаків. У наш час взаємодія з іншими людьми істотно зменшилася, що може бути наслідком тривалої ізоляції через карантин та війну. Тоді найменш вираженими термінальними цінностями юнацтва були: матеріально забезпечене життя і любов, розваги і творчість. На відміну від того часу, зараз найменш вираженими є щасливе сімейне життя, щастя інших, творчість, упевненість у собі.

Для більш точного представлення отриманих результатів дослідження вони наведені в таблиці 1.

У результаті дослідження структури ціннісних орієнтацій особистості нами було з'ясовано рейтинг інструментальних цінностей у хлопців та дівчат юнацького віку. Так, з усіх цінностей для першого місця вибрали чуйність (22%), для другого – вихованість (20%), а для третього – чесність (20%). Останні місця віддали високим вимогам 27% учнів, ефективність у справах – 20% учнів та охайності – 29% учнів. Графічно результати зображені на рис. 2.

Аналізуючи результати дослідження, можна дійти висновку, що для більшості учнів найважливішою інструментальною цінністю є чуйність, що свідчить про альтруїстичні напрями розвитку молоді. Вихованість вказує на сформованість соціально цінних якостей, а чесність – на високий рівень розвитку моральних вимог.

Помірна схильність до цінностей високих вимог та ефективності у справах вказує на недостатнє бажання досягнути найкращого результату з можливих. Юнаки та дівчата не докладають максимальної кількості зусиль, що впливає на коефіцієнт корисної дії під час виконання певної роботи. На останньому місці більшість опитуваних вибрала охайність, що характеризується недостатнім розумінням важливості дотримання певних базових норм у суспільстві.

Порівняно з результатами 2020 року серед інструментальних цінностей в юнацтва переважали незалежність, сміливість у відстоюванні власної точки та життєрадісність. Такі інструментальні цінності відображали прояви

Таблиця 1

Результати дослідження термінальних цінностей

№	Місце в рейтингу	Цінність	Кількість опитуваних
1	1	активне, діяльне життя	44%
2	2	життєва мудрість	39%
3	3	здоров'я	32%
4	4	цікава робота	27%
5	5	краса природи і мистецтва	29%
6	6	любов	29%
7	7	матеріально забезпечене життя	34%
8	8	наявність хороших і вірних друзів	22%
9	9	суспільне покликання	34%
10	10	пізнання	32%
11	11	продуктивне життя	32%
12	12	розвиток	29%
13	13	розваги	24%
14	14	свобода	22%
15	15	щасливе сімейне життя	34%
16	16	щастя інших	37%
17	17	творчість	27%
18	18	впевненість у собі	27%

незалежності та непохитності у відстоюванні своїх поглядів як способи досягнення бажаних результатів у життєдіяльності. У наш час переважають цінності, що сприяють позитивному життєвому налаштуванню та внутрішній незалежності як захисної реакції на стресові події.

Через це втрачається актуальність цінностей самоконтролю, толерантності та широти поглядів.

Для більш глобального представлення отриманих результатів дослідження вони наведені в таблиці 2.

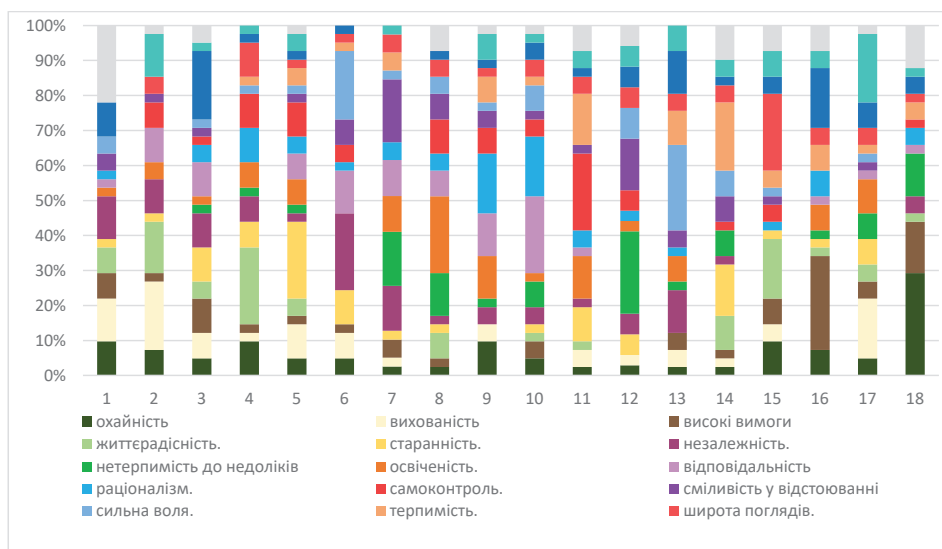

Рис. 2. Результати дослідження інструментальних цінностей

Таблиця 2

Результати дослідження термінальних цінностей

№	Місце	Цінність	Учні
1	1	чуйність	22%
2	2	вихованість	20%
3	3	чесність	20%
4	4	життєрадісність	22%
5	5	старанність	22%
6	6	незалежність	22%
7	7	сміливість у відстоюванні власної точки зору	17%
8	8	освіченість	22%
9	9	раціоналізм	17%
10	10	відповідальність	22%
11	11	самоконтроль	22%
12	12	нетерпимість до недоліків	20%
13	13	сильна воля	24%
14	14	терпимість	20%
15	15	широта поглядів	22%
16	16	високі вимоги	27%
17	17	ефективність у справах	20%
18	18	охайність	29%

Висновки. Хоча передбачалося, що в умовах війни відбудуться різкі зміни у формуванні ціннісних орієнтацій молоді, результати дослідження показують, що зараз матеріальні цінності значно переважають духовні, наприклад,

втрачають свою важливість цінності сім'ї, здоров'я, краси, творчості й упевненості у собі. Це можна пояснити тим, що в Полтавському регіоні немає яскраво виражених бойових дій, які присутні, наприклад, у прифронтових містах.

Тому, звикнувши до незначних змін, молодь виступає у ролі пасивних спостерігачів. Також слід приділити окрему увагу результатам цінностей, які сформувалися через вплив багатьох стресових подій на суспільство та спричинили великі зміни у ньому. До таких можна віднести соціальну активність, незалежність та відстоювання власної думки, широту поглядів, комунікабельність та прийняття боротьби. Тому ми запровадили тренінг, щоб підвищити популярність цих цінностей серед юнаків та дівчат.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Суспільні цінності населення України в теоретичних і практичних вимірах / авт. колектив: М.І. Михальченко (керівник) та ін. Київ : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2013. 336 с.
2. Левковська Н. Динаміка ціннісних орієнтацій молоді. *Політичний менеджмент*. 2006. № 1. С. 85–93.
3. Мельничук М. Психологічні особливості ціннісних орієнтацій юнаків з різним рівнем саморегуляції. *Молодий вчений*. 2020. Вип. 12 (88). С. 283–287.